

31.12.2019

EOAK/4110/2018

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Heidi Laurila

KUVAAMINEN JA ÄÄNITTÄMINEN LASTEN KOTISAIRAALASSA

1 KANTELU

Kantelija arvosteli Etelä-Suomen aluehallintoviraston menettelyä kanteluiden käsittelyssä. Hän katsoi aluehallintoviraston laiminlyöneen valvontavelvollisuutensa liittyen Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiriin (HUS) Lasten kotisairaalan toiminnasta tehtyihin kanteluihin. Kantelija pyysi myös tutkimaan HUS Lasten kotisairaalan hoitosopimuksen laillisuuden lasten vanhempien eli asuntojen ja kiinteistöjen omistajien näkökulmasta ja kotirauhan kannalta. Lisäksi hän pyysi ottamaan kantaa lasten vanhempien kohtelun laillisuuteen hyvän hallinnon ja muiden lakien näkökulmasta.

2 KANTELUN TUTKIMISEN RAJAAMISTA KOSKEVA RATKAISU JA KÄSITELTÄVÄ ASIA

Vastasin kantelijalle 10.6.2019 (EOAK/4110/2018). Katsoin, että kyseessä olevassa asiassa ei ollut käytettävissä olleiden asiakirjojen perusteella aihetta epäillä Etelä-Suomen aluehallintoviraston asioita käsitellessään ylittäneen harkintavaltansa tai käyttäneen sitä väärin. Asiassa ei siksi ollut aihetta epäillä aluehallintoviraston lainvastaista menettelyä tai laiminlyöntiä, eikä asiaa ryhdytty aluehallintoviraston menettelyn osalta tutkimaan enempää.

Päätin selvittää erikseen HUS Lasten kotisairaalan laatiman avohoitopotilaan kotisairaalahoitoa koskevan sopimuksen asianmukaisuutta siltä osin kuin siinä on kotona huomioitavana seikkana (kohta 8) todettu: *Lasten kotisairaalan toiminta voidaan toteuttaa vain olosuhteissa, joissa ei käytetä kuvaus- tai etäkuuntelulaitetta kotona silloin, kun Lasten kotisairaalan hoitaja on työssänsä.* Jatkoisin kantelun käsittelyä tältä osin.

Katsoin, ettei hoitosopimuksen laillisuutta tai HUS Lasten kotisairaalan menettelyä muilta osin ollut aiheellista ryhtyä selvittämään täällä enempää.

Tässä päätöksessä arvioin HUS Lasten kotisairaalan laatiman hoitoa koskevan sopimuksen kuvaamiseen ja kuunteluun liittyviltä osin.

3 HUS LASTEN KOTISAIRAALAN HOITOA KOSKEVA SOPIMUS

HUS Lasten kotisairaala on HUS-kuntayhtymän tuottama palvelu, joka palvelee HUS:n jäsenkuntia, Hyvinkään sairaanhoitoaluetta lukuun ottamatta. Tarkoituksena on tuoda sairaalahoitoa korvaava hoito kotiin sellaisille pitkäaikaissairaille lapsipotilaille, jotka sairautensa vuoksi ovat niin vaikeahoitaisia, että kotona hoidettaessa tarvitaan jatkuvaa tai lähes jatkuvaa ammattihenkilön antamaa hoitoa ja valvontaa. Kotisairaalahoidon vaihtoehtona yksittäisen potilaan kohdalla on potilaan pitkäaikaishoito sairaalan vuodeosastolla. HUS:n verkkosivuilta ilmenevien tietojen mukaan syy pitkäaikaishoitoon kotisairaalahoitoon on yleensä hengitystieavanne tai lapsen tarve johonkin lääkinälliseen laitteeseen, kuten esimerkiksi hengityskoneeseen.

HUS on laatinut sopimuksen avohoitopotilaan kotisairaalahoitoa varten. Uusi hoitosopimus otettiin käyttöön tammikuussa 2018. Tuolloin kaikille Lasten kotisairaalaan asiakkaana olleille perheille lähetettiin uusittu sopimus tarkasteltavaksi ja allekirjoitettavaksi.

Kantelun mukaan kantelijan lapsi (s. 2013) oli HUS kotisairaalan potilas vuosina 2016–2018. Lapsen vanhemmat lopettivat kotisairaalahoidon, eivätkä he allekirjoittaneet uutta sopimusta. Kantelija liitti kanteluun hänelle lähetetyn lastaan koskevan uuden hoitosopimusasiakirjan, jota ei ole päivätty eikä allekirjoitettu.

Sopimusasiakirjan otsikkona on ”Sopimus avohoitopotilaan kotisairaalahoidosta”. Sen osapuoliksi on merkitty HUS-kuntayhtymä, HYKS-sairaanhoitoalue, Lasten ja nuorten sairaudet -tulosyksikkö, Lasten kotisairaala sekä alaikäinen lapsi ja huoltaja/huoltajat.

Sopimusasiakirjassa todetaan, että Lasten kotisairaalan hoitajat hoitavat lapsipotilasta tämän omassa kodissa. Ennen kotona tapahtuvan hoidon aloittamista järjestetään aina neuvottelu yhteistyössä HUS:n vastuuyksikön, Lasten kotisairaalan ja huoltajien kanssa. Neuvottelussa käydään läpi hoidon toteutuksen tarkemmat yksityiskohdat ja allekirjoitetaan hoitosopimus. Lapsipotilaan hoito kotona perustuu aina lääketieteelliseen tarpeeseen, ja potilaan diagnoosi määrittelee tarkemmin sen hoidon, jota Lasten kotisairaala kotona toteuttaa. Sopimuksen mukaan kotisairaala on yksi tapa toteuttaa potilaan hoito, joskin HUS:lla ei ole velvollisuutta sen järjestämiseen. Kotisairaalan hoito on aina vapaaehtoista myös perheelle, ja se toteutetaan yhteistyössä perheen kanssa. Kotisairaalahoidon edellytyksenä on, että kaikki osapuolet ovat sitoutuneita siihen ja että kotiin voidaan järjestää lapsen hoitoon tarvittavat olosuhteet ja välineet. Jos kotiolosuhteet ovat kotisairaalahoidon käytännön järjestelyiden kannalta liian vaativat tai perhe ei pysty järjestämään kodin olosuhteita hoidon ja työntekijöiden tarpeita vastaaviksi, ei kotisairaalahoitoa voida toteuttaa eikä HUS:lla ole siihen avohoitopotilaan kyseessä ollen velvoitetta. Jos kotisairaalahoitoa ei voida syystä tai toisesta toteuttaa, on lapsen kotikunnan vastuulla järjestää lapsen hoito jollakin muulla tavalla sen mukaan, mitä kunnan velvollisuuksista on erikseen säädetty. Näissä tilanteissa potilaan tarvitsema hoito voidaan järjestää HUS-sairaalan osastolla, jos muunlaista ratkaisua ei ole käytettävissä.

Sopimusasiakirjan mukaan Lasten kotisairaala hoitaa potilasta tämän kodissa. Kotisairaalan toiminnan edellytys on, että potilaalla on oma huone. Potilaan huone on myös kotisairaalan hoitajan työpiste. Sopimuksen mukaan huoltaja ymmärtää, että tämän myötä osasta kodin autonomiaa on väistämättä luovuttava, jotta kodin ulkopuolisen henkilön edellytykset tehdä työtään täytyvät. Potilaan hoitoon osallistuvat hoitajat ovat työ- tai virkasuhteessa HUS:iin tai HUS:n ostopalveluina hankkimia vuokratyöntekijöitä.

Sopimuksessa todetaan, että Lasten kotisairaalan työpiste perheen kotona on hoitohenkilökunnan työpaikka. Hoitajia koskevat mm. työntekijän oikeudet liittyen työrauhaan, yksityisyyden suojaan sekä työsuojeluun ja työturvallisuuteen. Kotisairaaloiminta edellyttää, että työntekijöiden työolosuhteisiin liittyvät oikeudet toteutuvat. Työturvallisuuslain mukaan työnantajan on huolehdittava työntekijöiden turvallisuudesta ja terveydestä työssä. Työturvallisuuslain 5 § määrittelee, että tätä lakia sovelletaan myös työssä, jota työntekijä tekee työnantajan osoituksesta muun henkilön kodissa. Työturvallisuuslain 10 §:n mukaan työnantajan on selvitettävä ja tunnistettava työstä, työtilasta, muusta työympäristöstä ja työolosuhteista aiheutuvat haitta- ja vaaratekijät ja niiden merkitys. Kotisairaalan osastonhoitaja, tarvittaessa työsuojelua konsultoiden, tekee tämän ns. riskienarvioinnin toiminnan alkaessa potilaan kotona ja myöhemmin joka toinen vuosi tai useammin, jos toiminnassa tai olosuhteissa tapahtuu oleellisia muutoksia tai jos HUS muuten katsoo olosuhteiden niin vaativan. Lasten kotisairaalan edustaja voi myös tehdä tarkastuskäyntejä hoitopaikassa varmistuakseen siitä, että työnantajavelvoitteet täyttyvät.

Sopimusasiakirjassa on lueteltu kotona huomioitavia seikkoja:

- Potilaalla tulee olla oma huone.
- Hoitajan työvuoron aikana huoltajat tai muut hoitoon osallistuvat henkilöt tauottavat hoitajaa mahdollisuuksiensa mukaan.

- Perheen tulee järjestää hoitajille mahdollisuus taukotilaan hoitopaikalla. Taukotila voi olla esim. perheen keittiö, jossa hoitajalla on oltava käytettävissään jääkaappi, kahvinkeitin sekä mahdollisuus lämmittää ruokaa.
- Perheen tulee huolehtia siitä, että hoitajilla on käytössään wc. Hoitajien tarvitsema wc-paperi toimitetaan Lasten kotisairaalan kautta.
- Perheen tulee huolehtia siitä, että kodissa on asianmukaiset palovaroittimet. HUS hankkii kotiin hoituhuoneeseen käsisammuttimen, sammutuslakanan ja huolehtii hankkimansa käsisammuttimen määräaikaishuollosta.
- Potilasturvallisuuden ja hoitajien työolojen turvaamiseksi mahdolliset kotieläimet eivät saa tulla potilaan huoneeseen silloin, kun häntä hoidetaan siellä.
- Lasten kotisairaalan toimintaa voidaan toteuttaa vain olosuhteissa, joissa ei käytetä kuvaus- tai etäkuuntelulaitteita kotona silloin, kun Lasten kotisairaalan hoitaja on työssään.
- Lasten kotisairaalan työntekijän ollessa työssä potilaan kotona, huoltaja tai muut henkilöt eivät voi olla potilaan kotona päihtyneenä tai huumausaineiden vaikutuksen alaisena.
- Hoitajaan ei saa kohdistaa ruumiillista tai henkistä väkivaltaa tai sen uhkaa.

4 SELVITYS

4.1 Asiakirjat

Kantelun johdosta hankittiin HUS:n va. hallintoylilääkärin lausunto 26.8.2019, jonka liitteinä ovat

- HUS Lasten ja nuorten sairaudet -tulosityksikön toimialajohtajan lausunto 21.8.2019
- HUS Lasten ja nuorten sairaudet -tulosityksikön johtavan ylihoitajan lausunto 5.7.2019
- HUS Lasten kotisairaalan osastonlääkärin ja Lasten ja nuorten sairaudet -tulosityksikön ylihoitajan selvitys 4.7.2019
- yleispediatrian linjajohtajan selvitys
- hallintopäällikön ja hallintolakimiehen selvitys 26.8.2019

4.2 HUS:n selvityksen sisältö

HUS:n va. hallintoylilääkäri toteaa lausunnossaan, että asiasta ei ole yksiselitteistä lainsäädäntöä. Asian kokonaisarviointissa tulee ottaa huomioon niin kotirauhaa ja yksityisyyden suojaa kuin työelämää ja työturvallisuutta koskeva lainsäädäntö. Lisäksi on syytä huomioida, että lasten kotisairaaloiminta perustuu sekä HUS:n että kotisairaalan potilaina olevien lasten ja heidän perheidensä puolesta vapaaehtoisuuteen. Lausunnon mukaan asiaa kokonaisuutena arvioiden HUS:n kanta on, että sopimuksessa asetettu ehto kuvaus- ja etäkuuntelulaitteiden käytön kiellosta on perusteltu. Mikäli kuva- ja etäkuuntelulaitteiden käyttö kotisairaaloiminnan yhteydessä sallittaisiin, HUS joutuisi harkitsemaan uudestaan mahdollisuuksiaan järjestää lasten kotisairaaloimintaa.

Toimialajohtaja katsoi lausunnossaan, että kotisairaaloiminta perustuu täysin vapaaehtoisuuteen sekä HUS:n että lapsen ja hänen perheensä puolelta, eikä se ole lainsäädännön HUS:lta velvoittamaa toimintaa. Kotisairaalahoidon vaihtoehtona yksittäisen potilaan kohdalla on pitkäaikaishoito sairaalan vuodeosastolla. Koska kyseessä on kaikkien osapuolten kannalta varsin herkkä tilanne, on yksityiskohtainen sopiminen perusteltua sekä kaikkien osapuolten oikeuksien toteutumisen että hoidon jatkuvuuden ja sujuvuuden kannalta. Kuvaamis- ja äänittämiskiellosta sopiminen vanhempien kanssa ennen hoidon aloittamista kotona perustuu käytännön seikkojen puolelta siihen, että kiellon puutteessa on jouduttu joissakin tilanteissa lapsen ja henkilöstön kannalta kestävämpään tilanteeseen. Hoitotiimin tuleminen kotiin on perheelle erittäin suuri psyykinen rasitus, ja kotisairaaloiminnasta saadun kokemuksen mukaan kotirauhan rikkoutuminen näin voimakkaalla tavalla provosoi osassa perheitä tarpeita valvoa ja seurata työntekijöiden toimintaa hyvin monin eri tavoin. Epäluulo voi kohdistua pelättyyn HUS:n työntekijän ri-

kolliseen toimintaan (varastaminen) tai tyypillisemmin kyseisen henkilön työsuorituksen valvontaan. Tämä puolestaan johtaa ja on johtanut työntekijöiden kannalta kohtuuttomiin tilanteisiin. Kokemusta on perheen nostattamista useiden työntekijöiden poliisitutkinnoista ja virkarikossyytöksistä. Tällaisissa tilanteissa, joissa perheen tai jommankumman vanhemman asenne työntekijöitä tai organisaatiota kohtaan on uhkaava/aggressiivinen, perheen vapaasti ja mahdollisesti valikoivasti tallentamat ääni- tai kuvanauhoitteet ovat merkittävä työturvallisuusuhka paikalla oleville hoitajille ja heidän esimiehilleen. Kuvaaminen ja äänittäminen voivat tuoda myös lisäuhkaa seksuaalisen häirinnän suhteen, koska yksinään työssään oleva yö sairaanhoitaja on otollinen kohde erilaiselle ”stalkkaukselle”. Videoinnin on-line siirtyminen internetiin on myös mahdollinen skenaario. Asetettu kuvaamis- ja äänittämiskielto rajoitettuna hoitajan nimenomaisena työalueena toimivaan kodin osaan on HUS:n ja sen työntekijöiden oikeusturvan kannalta välttämätön ja perheen kannalta kohtuullinen HUS:n asettama, yleiseen sopimusoikeuteen perustuva kotisairaalaringin perustamisen ehto.

Hallintopäällikkö ja hallintolakimies totesivat lausuntonsa yhteenvedossa, että kotona annettava sairaalahoitoa korvaavasta hoidosta sovitaan yhteisymmärryksessä lapsipotilaan hoitajien kanssa. Lapsipotilaan huone potilaan kotona on HUS:n käytössä ja toimii HUS:n hoitotilana ja hoitajien työpisteenä. HUS:n hoitovastuu ja työnantajavelvoitteet säilyvät myös, kun hoito toteutetaan Lasten kotisairaalassa potilaan kotona. Kotona annettava sairaalahoitoa korvaava hoito edellyttää mm. että HUS pystyy järjestämään riittävät hoitajaresurssit. HUS on velvollinen huolehtimaan henkilöstönsä yksityisyydestä ja työturvallisuudesta myös henkilöstön tehdessä työtä lapsipotilaan kotona. Kotona annettava sairaalahoitoa korvaava hoito ei anna hoitajalle laajempia oikeuksia lapsipotilaan potilastietoihin kuin mitä hänellä jo muutoin on. Kyseinen sopimusluonnoksen kohta tulee lukea osana sopimus- ja hoitosuunnitelmakokonaisuutta eikä irrallisena kohtana. Ottaen huomioon toiminnan luonne voitiin kyseistä sopimusluonnoksen kohtaa lausunnon mukaan pitää kohtuullisena ja perusteltuna. Asian mahdollisimman selkeän ilmaisemisen on katsottu myös käytännön toiminnan kannalta parhaiten turvaavan kaikkien osapuolten etuja, koska kuvaus- ja etäkuuntelulaitteiden käyttöön voi liittyä tulkinnallisia tilanteita ja myös riskejä lainvastaisesta toiminnasta, eikä kaikkia mahdollisia tilanteita ole mahdollista kuvata sopimus- ja hoitosuunnitelmapohjissa. Kotona annettavan sairaalahoitoa korvaavan hoitotoiminnan toteuttamisen yleiset edellytykset, potilaan hoidon tarpeet tällaisessa hoidossa, perheen mahdollisuudet toteuttaa omalta osaltaan tällaista hoitoa kodissaan ja kaikkiin edellä mainittuihin liittyvät käytännön järjestelyt perheen kodissa käydään lausunnon antajien käsityksen mukaan aina läpi ja sovitaan tapauskohtaisesti potilaan yksilöllisten tarpeiden perusteella. Lausunnon antajat kertovat tuoneensa talvella 2018 keskusteluissa Lasten kotisairaalan edustajien kanssa esille, että yksiselitteistä ohjetta kuvaamisesta ja muusta tallentamisesta ei ole mahdollista antaa ja suositelleensa, että perheiden kanssa keskustellaan kuvaus- ja etäkuuntelulaitteita koskevasta kohdasta ja sen tarkoituksesta. Jos perheellä on toiveita kuvaamisen tai laitteiden käytön osalta, niitä voidaan silloin tapauskohtaisesti harkita ja sisällyttää tarpeen mukaan sopimukseen. Olennaista tällöin on, mitä, milloin ja miksi kuvataan tai äänitetään.

4.3 Vastine

Kantelijalle varattiin ennen asian ratkaisemista tilaisuus antaa vastineensa HUS:n lausunnon ja selvityksen johdosta. Kantelija antoi vastineensa 4.9.2019.

Kantelija katsoi, että HUS toteuttaa veronmaksajien maksamaa kotisairaanhoidoa, joka on yhteiskunnalle halvempaa kuin laitoshoido. Hän katsoi, että hoitosopimus ei ole sopimus, vaan siinä luetellaan HUS:n ehdot ja vanhempien velvollisuudet. Käytännön järjestelyistä ei sovita potilaan yksilöllisten tarpeiden perusteella, vaan kotisairaala sanelee ehdot. Jos ehtoihin ei suostu, uhataan hoidon lopettamisella.

Kantelijan lapsen osalta HUS rikkoi jatkuvasti ja yksipuolisesti sopimusehtoja, kuten hoitotuntimääriä ja hoitajien riittävää perehdytystä, mikä vaaransi potilasturvallisuuden. Kantelija katsoi, että kotisairaalan halu kieltää kuvaaminen voi johtua juuri siitä, että muissa perheissä on pystytty todentamaan varkaus ja hoitajien nukkumista vuoroissa. Hän kertoi, että kotisairaala vaati pois-tamaan heiltä kaikki kamerat kaikkialta talosta, ei ainoastaan potilashuoneesta. He eivät allekirjoittaneet hoitosopimusta, koska katsoivat sen olevan useiden lakien vastainen. HUS:n toiminnan johdosta kantelijan lapsi sijoitettiin laitoshoitoon. Tätä ennen kodissa kuvattiin noin kahden vuoden ajan, eikä kuvaaminen häirinnyt ketään.

5 RATKAISU

5.1 Oikeusohjeita

Terveysturvalain 25 §:n mukaan kunnan on järjestettävä alueensa asukkaiden kotisairaanhoidon. Kotisairaanhoidon on hoito- ja palvelusuunnitelman mukaista tai tilapäistä potilaan asuinpaikassa, kotona tai siihen verrattavassa paikassa moniammatillisesti toteutettua terveyden ja sairaanhoidon palvelua. Kotisairaanhoidossa käytettävät hoitosuunnitelman mukaiset pitkäaikaisen sairauden hoitoon tarvittavat hoitotarvikkeet sisältyvät hoitoon. Kotisairaalahoidon on määräämäänsä, tehostettua kotisairaanhoidon. Se voi olla perusterveydenhuollon, erikoissairaanhoidon tai niiden yhdessä järjestämää toimintaa. Kotisairaalahoidon yhteydessä annettavat lääkkeet ja hoitosuunnitelman mukaiset hoitotarvikkeet sisältyvät hoitoon.

Terveysturvalain 8 §:n mukaan terveydenhuollon toiminnan on oltava laadukasta, turvallista ja asianmukaisesti toteutettua.

Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.

Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveysturvat sekä edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

Perustuslain 10 §:n 1 momentin mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalisen suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

Perustuslain 12 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan mukaan jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demo-

kraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

Perustuslain 18 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Julkisen vallan on huolehdittava työvoiman suojelusta.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 60/1991) 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Yleissopimuksen 24 artiklassa sopimusvaltiot tunnustavat, että lapsella on oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä sairauksien hoitamiseen ja kuntoutukseen tarkoitetuista palveluista. Sopimusvaltiot pyrkivät varmistamaan, ettei yksikään lapsi joudu luopumaan oikeudesta nauttia tällaisista terveyspalveluista.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (potilaslaki) 3 §:n mukaan jokaisella Suomessa pysyvästi asuvalla henkilöllä on oikeus ilman syrjintää hänen terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon niiden voimavarojen rajoissa, jotka kulloinkin ovat terveydenhuollon käytettävissä. Potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan.

Potilaslain 6 §:n mukaan potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Alaikäistä potilasta, joka ei kykene päättämään hoidostaan, on potilaslain 7 §:n mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa.

Hallintolain 6 §:ssä säädetään hallinnon oikeusperiaatteista. Säännöksen mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.

Laki yksityisyyden suojasta työelämässä sääntelee kameravalvontaa työpaikalla. Lain 16 §:n mukaan työnantaja saa toteuttaa jatkuvasti kuvaa välittävän tai kuvaa tallentavan teknisen laitteen käyttöön perustuvaa valvontaa (kameravalvonta) käytössään olevissa tiloissa työntekijöiden ja muiden tiloissa oleskelevien henkilökohtaisen turvallisuuden varmistamiseksi, omaisuuden suojaamiseksi tai tuotantoprosessien asianmukaisen toiminnan valvomiseksi sekä turvallisuutta, omaisuutta tai tuotantoprosessia vaarantavien tilanteiden ennaltaehkäisemiseksi tai selvittämiseksi. Kameravalvontaa ei kuitenkaan saa käyttää tietyn työntekijän tai tiettyjen työntekijöiden tarkkailuun työpaikalla. Käymälässä, pukeutumistilassa tai muussa vastaavassa paikassa tai muissa henkilöstötiloissa taikka työntekijöiden henkilökohtaiseen käyttöön osoitetussa työhuoneessa ei myöskään saa olla kameravalvontaa.

Työnantaja voi kuitenkin 1 momentin estämättä kohdentaa kameravalvonnan tiettyyn työpisteeseen, jossa työntekijöitä työskentelee, jos tarkkailu on välttämätöntä:

- 1) työntekijän työhön liittyvän ilmeisen väkivallan uhkan tai hänen turvallisuudelleen tai terveydelleen ilmeisen haitan tai vaaran ehkäisemiseksi;

- 2) omaisuuteen kohdistuvien rikosten estämiseksi ja selvittämiseksi, jos työntekijän tehtävän olennaisena osana on käsitellä arvoltaan tai laadultaan merkittävää omaisuutta, kuten rahaa, arvopapereita tai arvoesineitä; tai
- 3) työntekijän etujen ja oikeuksien varmistamiseksi ja kameravalvonta perustuu tarkkailun kohteeksi tulevan työntekijän pyyntöön.

Rikoslain 24 luvun 6 §:n mukaan, joka oikeudettomasti teknisellä laitteella katselee tai kuvaa 1) kotirauhan suojaamassa paikassa taikka käymälässä, pukeutumistilassa tai muussa vastavassa paikassa oleskelevaa henkilöä taikka 2) yleisöltä suljetussa 3 §:ssä tarkoitettussa rakennuksessa, huoneistossa tai aidatulla piha-alueella oleskelevaa henkilöä tämän yksityisyyttä loukaten, on tuomittava salakatselusta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Rikoslain 24 luvun 5 §:n mukaan, joka oikeudettomasti teknisellä laitteella kuuntelee tai tallentaa 1) keskustelua, puhetta tai yksityiselämästä aiheutuvaa muuta ääntä, jota ei ole tarkoitettu hänen tietoonsa ja joka tapahtuu tai syntyy kotirauhan suojaamassa paikassa, taikka 2) muualla kuin kotirauhan suojaamassa paikassa salaa puhetta, jota ei ole tarkoitettu hänen eikä muunkaan ulkopuolisen tietoon, sellaisissa olosuhteissa, joissa puhujalla ei ole syytä olettaa ulkopuolisen kuulevan hänen puhettaan, on tuomittava salakuuntelusta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

5.2 Asian arviointi

5.2.1 Yleistä hoitosopimuksesta

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytännössä hoitosopimusta on pidetty hoidon apuvälineenä, jolla ei ole välittömiä oikeudellisia vaikutuksia. Hoitosopimus voi kuitenkin ilmaista, millaisin edellytyksin hoitava taho pitää hoitoa lääketieteellisesti perusteltuna. Potilaan hoidon lopettamista vastoin hänen tahtoaan ei voida perustella pelkästään sillä, että hän ei ole noudattanut hoitosopimusta. Sen sijaan hoitosopimuksen rikkominen voi antaa hoitavalle taholle aiheutta harkita, voidaanko hoitoa jatkaa yhteisymmärryksessä potilaan kanssa lääketieteellisesti hyväksyttävällä tavalla (esim. dnro 2372/4/12).

Oikeusasiamiehen käytännössä on todettu, että hoitosopimusten yleisenä ongelmana on, että käytännössä kysymys on terveydenhuollon toimintayksikön asettamista ehdoista hoidon antamiselle eikä niinkään aidosta sopimuksesta, johon potilaalla olisi mahdollista vaikuttaa. Potilaalla ei useinkaan ole käytännössä mahdollisuutta neuvotella hoitosopimuksen sisällöstä. Tällöin sopimusta ei voida pitää potilaan omana tahdonilmaisuna ja aidosti vapaaehtoisuuteen perustuvana. Tilanteen nimeäminen sopimukseksi hämäärtää usein asian todellista luonnetta ja potilaan oikeussuojakeinojen tarpeen arviointia.

Totean, ettei sopimuksella voi asettaa hoidon saamiseksi sellaisia ehtoja, jotka rajoittaisivat perustuslakiin tai lakiin perustuvia potilaan oikeuksia ja hoidon saatavuutta.

Se, että potilas kieltäytyy hyväksymästä HUS Lasten sairaalan kotihoitoa koskevaa sopimusta tai joitain sen ehtoja ei saa automaattisesti johtaa siihen, että hän jäisi ilman tarvitsemaansa kotihoitoa. Potilasta on tällöinkin potilaslain 6 §:n mukaisesti mahdollisuuksien mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan lääketieteellisesti hyväksyttävällä tavalla. Potilaalla on tällöinkin oikeus terveydentilansa edellyttämään hyvään hoitoon. Lapsipotilaan kohdalla hoidon järjestäjällä on velvollisuus huomioida erityisesti ja ensisijaisesti lapsen etu.

Korostan, että kotisairaalan ja lasten huoltajien välillä tehtävässä sopimuksessa tulisi olla kyse mahdollisimman pitkälle aidosta ja molempien osapuolten oikeudet ja velvollisuudet ja potilaan ja hänen perheensä yksilölliset olosuhteet huomioon ottavasta sopimuksesta, eikä yksinomaan

hoidon järjestäjän laatimista ja kaikkien potilaiden kohdalla yhdenmukaisista hoidon ehdoista. Jos huoltajat eivät ole halukkaita hyväksymään kaikkia ehtoja, ei seurauksena voi olla automaattisesti se, että hoitoa ei toteuteta kotisairaalahoidona.

5.2.2 Sananvapaudesta ja yksityisyyden suojasta

Perustuslain 12 §:n mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta esittämättä. Sananvapaudella turvataan kaikkea viestintää. Sananvapauden perustuslainsuojan piiriin kuuluvat tiedot, mielipiteet ja muut viestit niiden sisällöstä riippumatta.

Perustuslaissa turvatussanavapauden piiriin kuuluu kaikenlaiset ilmaisutavat ja viestinnässä käytetyt menetelmät, myös kuvaaminen ja muu tallentaminen. Sananvapauden – ja siten myös kuvaamisen ja kuuntelun – rajoitusten on perustuttava lakiin. Perustuslain sananvapaussäännöksessä tarkoitettujen ennakoesteiden kiellon piiriin kuuluvat paitsi viestien sisällön ennakkotarkastus myös sananvapauteen sisältyvien oikeuksien luvanvaraistaminen samoin kuin kaikki muuta ennakkollista estettä merkitsevät puuttumiset sananvapauteen.

Lähtökohtana on, että kaikki olennaiset sananvapauden käyttämisestä koskevat säännökset tulee antaa lailla. Sananvapauden rajoitusten yleistä sallittavuutta on arvioitava perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten valossa.

Perustuslain 10 § sisältää yksityiselämän suojaa koskevan yleislausekkeen sekä säännökset kunnian ja kotirauhan suojasta. Yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Siihen kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön. Yksityiselämän suojan kannalta merkityksellisenä on pidetty esimerkiksi sääntelyä henkilöön tai henkilökokoukseen kohdistettavista erilaisista valvonta- ja tarkkailuvaltuuksista.

Yksityisyyden suojan ja sananvapauteen kuuluvan sallitun kuvaamisen ja kielletyn kuvaamisen välistä punnintaa on tehty rikoslaissa.

Rikoslain 24 luvun 6 §:n mukaan, joka oikeudettomasti teknisellä laitteella katselee tai kuvaa 1) kotirauhan suojaamassa paikassa taikka käymälässä, pukeutumistilassa tai muussa vastaavassa paikassa oleskelevaa henkilöä taikka 2) yleisöltä suljetussa 3 §:ssä tarkoitettussa rakennuksessa, huoneistossa tai aidatulla piha-alueella oleskelevaa henkilöä tämän yksityisyyttä loukaten, on tuomittava salakatselusta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Luvun 3 §:ssä mainitaan virasto, liikehuoneisto, toimisto, tuotantolaitos, kokoustila taikka muu vastaava huoneisto tai rakennus tai sellaisen rakennuksen aidattu piha-alue taikka kasarmialue tai muu puolustusvoimien tai rajavartiolaitoksen käytössä oleva alue, jolla liikkuminen on asianomaisen viranomaisen päätöksellä kielletty.

Ollakseen rangaistavaa salakatselun tulee tapahtua oikeudettomasti. Katselu tai kuvaaminen teknisellä laitteella ei olisi oikeudetonta esimerkiksi silloin, kun siihen on saatu tarkkailtavan suostumus. Oikeudetonta ei myöskään olisi katselu tai kuvaaminen, jota sen vakiintuneisuuden vuoksi ei yleensä koeta yksityisyyttä loukkaavana ja johon ihmiset osaavat varautua. Salakatselun kohteena tulee olla joku henkilö. Rangaistavan teon kohteena olevan henkilön olisi oleskeltava tietyssä, pykälässä tarkoitettussa paikassa.

Pykälän 1 momentin 1 kohdassa suojataan kotirauhan piirissä ja käymälässä, pukeutumistilassa tai muussa vastaavassa paikassa oleskelevaa henkilöä. Merkitystä ei ole sillä, katsellaanko tai kuvataanko avoimesti vai salaa. Säännös suojaa jokaista luvallisesti kenen tahansa kotirauhan piirissä oleskelevaa henkilöä (Dan Frände ym. Keskeiset rikokset, 2018, s. 402).

Pykälää sovelletaan 2 kohdan mukaan 3 §:ssä tarkoitettuihin julkisrauhan piirissä oleviin huoneistoihin ja rakennuksiin ja rakennusten aidattuihin piha-alueisiin. Näitä olisivat virastot, liikehuoneistot, tuotantolaitokset, toimistot, kokoustilat ja muut vastaavat paikat. Lisäksi edellytettiin, että kyseiset paikat ovat yleisöltä suljettuja ja että kuvaaminen tapahtuu yksityisyyttä loukaten. Tarkoituksena on ensinnäkin suojata yksityisyyttä tilanteissa ja paikoissa, joissa oleskella ihmiset pitävät yksityiselämäänsä kuuluvana tai eri syistä arkaluonteisena. Tällaisina on mainittu yleisöltä suljetut kokoukset ja oleskelu sairaalassa tai muussa hoitolaitoksessa. Toiseksi tarkoituksena on suojata muun muassa virastoissa ja toimistoissa työskentelevien rauhaa ja yksityisyyttä sellaisissa paikoissa, joihin yleisöllä ei ole pääsyä. Yleensä virastot ja toimistot olisivat tällaisia paikkoja, lukuun ottamatta yleisöä varten erityisesti järjestettyjä palvelupisteitä. Yksityisyyden loukkaamisen nimenomaisella vaatimuksella on tarkoitus jättää rangaistavan salakatselun ulkopuolelle yksityisyyden kannalta aivan harmiton tarkkailu. Teon kiellettävyyttä arvioitaessa on tämän vuoksi kiinnitettävä huomiota kuvaajan ja kuvattavan väliseen suhteeseen, katselun tai kuvaamisen tarkoitukseen, keston, paikkaan ja ajankohtaan sekä kuvattavan tilanteeseen, kuvaamisen yllätyksellisyyteen, kuvattavan kieltäytymisen ja poistumisen mahdollisuuteen ja muihinkin seikkoihin, joilla voi olla merkitystä teon loukkaavuuden arvioimisessa. Arvioinnissa on olennaista, onko tarkkailuun tai kuvaamiseen ollut mahdollista varautua riittävästi ja koetaanko kyseessä olevan tyyppinen tarkkailu yleensä loukkaavana.

Rikoslain 24 luvun 5 §:n mukaan, joka oikeudettomasti teknisellä laitteella kuuntelee tai tallentaa 1) keskustelua, puhetta tai yksityiselämästä aiheutuvaa muuta ääntä, jota ei ole tarkoitettu hänen tietoonsa ja joka tapahtuu tai syntyy kotirauhan suojaamassa paikassa, taikka 2) muualla kuin kotirauhan suojaamassa paikassa salaa puhetta, jota ei ole tarkoitettu hänen eikä muunkaan ulkopuolisen tietoon, sellaisissa olosuhteissa, joissa puhujalla ei ole syytä olettaa ulkopuolisen kuulevan hänen puhettaan, on tuomittava salakuuntelusta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Salakuuntelusäännöksellä suojataan jokaista kenen tahansa kotirauhan piirissä luvallisesti oleskelevaa henkilöä teknisellä laitteella tapahtuvalta kuuntelulta. Teon oikeudettomuuden voi poistaa esimerkiksi asianosaisen suostumus.

Perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella säädetty laki yksityisyyden suojasta työelämässä sääntelee kameravalvontaa työpaikalla. Lain mukaan työnantaja saa toteuttaa jatkuvasti kuvaa välittävän tai kuvaa tallentavan teknisen laitteen käyttöön perustuvaa valvontaa (kameravalvonta) käytössään olevissa tiloissa työntekijöiden ja muiden tiloissa oleskelevien henkilökohtaisen turvallisuuden varmistamiseksi, omaisuuden suojaamiseksi tai tuotantoprosessien asianmukaisen toiminnan valvomiseksi sekä turvallisuutta, omaisuutta tai tuotantoprosessia vaarantavien tilanteiden ennaltaehkäisemiseksi tai selvittämiseksi. Kameravalvontaa ei kuitenkaan saa käyttää tietyn työntekijän tai tiettyjen työntekijöiden tarkkailuun työpaikalla. Käymälässä, pukeutumistilassa tai muussa vastaavassa paikassa tai muissa henkilöstötiloissa taikka työntekijöiden henkilökohtaiseen käyttöön osoitetussa työhuoneessa ei myöskään saa olla kameravalvontaa.

Työnantaja voi kuitenkin 1 momentin estämättä kohdentaa kameravalvonnan tiettyyn työpisteeseen, jossa työntekijöitä työskentelee, jos tarkkailu on välttämätöntä:

- 1) työntekijän työhön liittyvän ilmeisen väkivallan uhkan tai hänen turvallisuudelleen tai terveydelleen ilmeisen haitan tai vaaran ehkäisemiseksi;

- 2) omaisuuden kohdistuvien rikosten estämiseksi ja selvittämiseksi, jos työntekijän tehtävän olennaisena osana on käsitellä arvoltaan tai laadultaan merkittävää omaisuutta, kuten rahaa, arvopapereita tai arvoesineitä; tai
- 3) työntekijän etujen ja oikeuksien varmistamiseksi ja kameravalvonta perustuu tarkkailun kohteeksi tulevan työntekijän pyyntöön.

Hallituksen esityksessä laiksi yksityisyyden suojasta työelämässä ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 162/2003) todetaan, että lain 16 §:ssä säädettäisiin niistä tilanteista, joissa työnantajalla olisi oikeus käyttää kameraa käytössään olevissa tiloissa valvontaan. Kameravalvonnassa on työntekijän yksityisyyden suojan kannalta erilaisia tilanteita. Työntekijän yksityisyyden suojan kannalta ongelmallisina ei pidetä esimerkiksi yleisellä paikalla tapahtuvaa kameravalvontaa. Ehdotetun lain 16 §:n 1 momentissa säädetään työpaikan yleisestä kameravalvonnasta, jota työnantaja toteuttaa muun muassa työntekijöiden ja muiden tiloissa oleskelevien turvallisuuden varmistamiseksi ja omaisuuden suojaamiseksi. Perustelujen mukaan kameravalvonnassa työpaikalla noudatettavan pääsäännön mukaan kameravalvontaa ei saa käyttää tietyn työntekijän tai tiettyjen työntekijöiden tarkkailuun työpaikalla. Tästä pääsäännöstä tehtävistä poikkeuksista säädettäisiin pykälän 2 momentissa.

Säännös koskee tilanteita, joissa on kysymys jatkuvasti kuvaa välittävällä tai kuvaa tallentavalla teknisellä laitteella kuvaamisesta tai katselemisesta. Kameravalvonnalla tarkoitetaan kaikenlaisia laitteita, joilla voidaan tuottaa henkilöstä näköiskuvaa. Siten esimerkiksi sellaiset internetiin tai puhelimiin liitetyt toiminnot, joiden kautta voi välittyä näköiskuvaa henkilöstä, olisivat tämän säännöksen piirissä. Jos kuvaamiseen tai katseluun liittyy ääntä kuten esimerkiksi kuvattaessa videokameralla, sovellettaisiin tämän säännöksen ohella myös salakuuntelua koskevia säännöksiä. Lain perustelujen mukaan yleiset valvonnan edellytykset merkitsisivät kokonaisharkintaa, jossa on otettava huomioon työnantajalle muutoin laissa säädetyt velvoitteet ja yksityisyyden suojan muut vaatimukset. Kuvaamisen tarkoitusta olisi tarkasteltava aina kussakin tapauksessa erikseen.

Pykälän 1 momentin mukaan työnantaja saisi toteuttaa kameravalvontaa käytössään olevissa tiloissa, jos tarkkailun tarkoituksena olisi työntekijöiden ja muiden tiloissa oleskelevien henkilökohtaisen turvallisuuden varmistaminen, omaisuuden suojaaminen tai tuotantoprosessien asianmukaisen toiminnan valvonta taikka turvallisuutta, omaisuutta tai tuotantoprosessia vaarantaneiden tilanteiden ennaltaehkäiseminen tai selvittäminen.

Perustelujen mukaan kameravalvonta olisi sallittua esimerkiksi, jos valvonnan tarkoituksena on omaisuuden tai turvallisuuden valvonta tai sen varmistaminen, että omaisuutta ja turvallisuutta vaarantaneet tilanteet voidaan jälkikäteen selvittää. Kameravalvonta olisi ehdotuksen perustelujen mukaan sallittua, jollei sen tarkoitus olisi kuvaamalla seurata työntekijöiden työskentelyä työkohteessa. Sairaaloissa kameravalvonta, jonka tarkoituksena on potilaiden tilan seuranta, olisi käyttötarkoituksensa eli potilaiden turvallisuuden varmistamiseksi sallittua, vaikka työntekijätkin tulisivat kuvatuiksi.

Laissa säädetään nimenomaisesti yksittäisten työntekijöiden tarkkailun kiellosta. Työnantaja ei kuitenkaan saisi kohdentaa kameravalvontaa siten, että kameran avulla tarkkaillaan sellaista työpistettä, jossa työskentelee tietty työntekijä tai tiettyjä työntekijöitä. Kameravalvonnan tarkoituksena ei siten 1 momentin mukaan saisi olla yksittäisen työntekijän tai työntekijöiden tarkkailu.

Työntekijöiden käymälässä, pukeutumistilassa tai muussa vastaavassa paikassa taikka muissa henkilöstötiloissa eli henkilöstölle tarkoitetuissa sosiaalisissa tiloissa ei myöskään saisi olla kameravalvontaa.

Lain perustelujen mukaan pykälän 2 momentissa säädetään siitä, mikä olisi sellaista kamera-valvontaa, joka työ- tai virkasuhteesta johtuvien työnantajan ja työntekijöiden oikeuksien ja velvollisuuksien toteuttamiseksi olisi välttämätöntä ja siten mahdollista kohdentaa myös tiettyyn työpisteeseen, jossa työskentelee työntekijä tai työntekijöitä. Kameravalvonnan oikeutuksen ensisijainen kriteeri olisi sen välttämättömyys pyrittäessä momentin 1–3 kohdissa lueteltuihin tavoitteisiin. Ehdotus perustaisi työnantajalle oikeuden kameravalvonnan käyttöön ja työntekijä voisi säännöksen mukaan tulla kuvatuksi satunnaistilannetta pitempään. Välttämättömyys merkitsisi vähemmän yksityisyyteen puuttuvien keinojen ensisijaista selvittämistä ja käyttämistä ja säännöstä täydentäisi ehdotetun 17 §:n säännökset kameravalvonnan avoimuudesta.

Momentin 1 kohdassa suojeltaisiin perustelujen mukaan työntekijän turvallisuutta ja terveyttä. Kameravalvonta olisi mahdollista, jos sen tarkoituksena olisi ehkäistä työntekijän työhön liittyvää ilmeistä väkivallan uhkaa tai työntekijän työhön liittyvää ilmeistä haittaa tai vaaraa hänen turvallisuudelleen tai terveydelleen. Kameravalvonnan avulla voidaan myös nopeuttaa pikaisen avun saamista todellisissa vaaratilanteissa. Säännöksellä on liittymä työturvallisuuslain (738/2002) 27 §:ään, jonka mukaan työssä, johon liittyy ilmeinen väkivallan uhka, työ ja työolosuhteet on järjestettävä siten, että väkivallan uhka ja väkivaltatilanteet ehkäistään mahdollisuuksien mukaan.

Momentin 2 kohdan mukaan suojeltavana etuutena olisi omaisuus. Kameravalvonnan kohdistaminen työpisteeseen olisi ensinnäkin mahdollista, jos tarkkailu on välttämätöntä omaisuuteen kohdistuvien rikosten estämiseksi ja selvittämiseksi. Valvonnan tarkoituksena tulisi olla työnantajan tai työnantajan hallussa olevan omaisuuden suojaaminen. Toiseksi edellytettäisiin, että työpisteessä työskentelevän työntekijän tehtävän olennaisena osana olisi arvoltaan tai laadultaan merkittävän omaisuuden kuten rahan, arvopapereiden tai arvoesineiden käsittely. Tehtävän olennaisuus edellyttäisi sitä, että työntekijän nimenomaisiin tehtäviin kuuluisi keskeisesti käsitellä säännöksessä tarkoitettua omaisuutta. Sairaaloiden ja apteekkien lääkevarastoissa tuotteiden laatu voisi olla merkittävää, jos valvonnalla pyritään estämään esimerkiksi lääkkeiden väärinkäyttö ja levitys.

Momentin 3 kohdan mukaan työnantaja ja työntekijä voisivat sopia myös kameravalvonnasta edellyttäen, että pyyntö lähtee työntekijältä. Lisäksi edellytettäisiin, että kameravalvonnan tarkoitus olisi varmistaa nimenomaan työntekijän etuja ja oikeuksia. Valvonnan välttämättömyyden voitaisiin tällaisessa työntekijän etuja ja oikeuksia käsittelevässä tilanteessa katsoa toteutuvan jo sillä, että pyyntö tulee työntekijältä ja työnantaja harkitsee sen oikeutetuksi. Työntekijän omaan pyyntöön perustuva valvonta olisi myös lakkautettava, kun työntekijä sitä vastaavasti esittää. Säännöksen tarkoituksena olisi antaa työnantajalle mahdollisuus lisätä esimerkiksi kameravalvonnan muodossa työntekijän turvallisuudentunnetta myös silloin, kun momentin 1–2 kohtien mukaan siihen ei olisi perustetta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on käsitellyt kameravalvontaa joissakin ratkaisuihinsa. Se on katsonut, että kameravalvonta voi merkitä puuttumista yksityisyyden suojaan. Se on katsonut, että yksityisyyden suoja antaa suojaa myös työntekijälle (esim. tapaus *Antović ja Mirković v. Montenegro* 2017). Ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että työntekijän ja työnantajan oikeuksia arvioitaessa oli arvioitava perusteellisesti kameravalvonnan perusteita. Kysymystä harkittaessa oli tutkittava, oliko kilpailevien etujen, valittajan yksityisyyden ja työnantajan omaisuuden suojan sekä oikeudenhoitoon liittyvien julkisten intressien välillä löydetty oikeudenmukainen tasapaino (*Köpke v. Saksa* 2010 ja *López Ribalda ym. v. Espanja* 2019).

Laillisuusvalvonnassa on useissa ratkaisuihinsa arvioitu sananvapauden käyttöä kuvaamalla ja yksityisyydensuojaa. Ratkaisuihinsa on ollut kyse viranomaisten puuttumisesta valokuvaamiseen tai muuhun kuvaamiseen. Muun muassa seuraavat oikeusasiamiehen tai apulaisoikeusasiamiesten ratkaisut ovat löydettävissä oikeusasiamiehen verkkosivuilta:

- 405/4/03 (kysymys kuvaamisluvasta rautatieasemilla, lentokentällä ja metroasemilla),
- 442/4/04 (poliisin toimivalta tutkia, mitä kameran muistikortille oli tallentunut ja määrätä poistamaan kuva kameran muistista),
- 3447/4/05 (valokuvaaminen terveyskeskuksen yleisissä tiloissa),
- 194/2/07 (poliisitoiminnan julkisuus tiedotusvälineiden edustajien ollessa seuraamassa poliisityötä poliisipartion mukana),
- 2065/4/07 (diplomaattiajoneuvon valokuvaaminen),
- 3789/4/07 (kamerapuhelimien käyttö terveydenhuollon yksiköissä),
- 3674/4/09 (suurlähetystön aidan kuvaamisen kieltäminen),
- 3149/4/10 (korkeimman oikeuden odotustiloissa kuvaamisen kieltäminen)
- 1140/4/11 (valokuvaaminen Kelan toimistossa)
- 2276/4/13 (sosiaalitoimen asiakasneuvottelun tallentaminen)
- 873/4/15 (poliisin kotietsinnän valokuvaaminen)
- 1577/4/16 (kuvaaminen Kelan toimistossa)

Lisäksi apulaisoikeuskansleri on arvioinut poliisikuulustelun tallentamista (OKV/603/1/2008) ja valokuvaamista terveyskeskuksen ajanvarauksessa ja yleisissä tiloissa (OKV/337/2012). Tietosuojavaltuutettu on arvioinut kotihoidossa toteutettavaa kameravalvontaa henkilötietolainsäädännön kannalta (1357/41/2010).

5.2.3 Kuvaamisen tai kuuntelun rajoittamista koskeva kieltäminen kotisairaalahoidon sopimuksessa

HUS edellyttää Lasten kotisairaalan potilaiden huoltajien allekirjoittavan hoitoa koskevan erillisen hoitosopimuksen. Lapsen kotisairaalahoidossa on kyse vakavasti sairaan lapsen hoidon antamisesta hänen ja hänen perheensä kodissa. Tilanteessa voi syntyä ristiriitoja ja erimielisyyksiä hoidon toteuttamistavoista sekä eri tahojen velvollisuuksista ja vastuista. Sopimusjärjestelyn tavoitteena on yhtäältä turvata lapsen oikeudet ja toisaalta lasta hoitavan HUS:n henkilöstön oikeudet. Lapsen perusoikeuksien toteuttaminen edellyttää erityistä herkkyyttä. Pidänkin perusteltuna, että hoidon toteuttamistavoista ja hoitoon liittyvistä kysymyksistä, kuten kuvaamisesta ja etäkuuntelulaitteiden käytöstä sovitaan osapuolten välisellä hoitosopimuksella.

HUS:n hallintopäällikkö ja hallintolakimies toteavat lausunnossaan, että yksiselitteistä ohjetta kuvaamisesta ja muusta tallentamisesta ei ole mahdollista antaa ja suositelleensa, että perheiden kanssa keskustellaan kuvaus- ja etäkuuntelulaitteita koskevasta kohdasta ja sen tarkoituksesta. Jos perheellä on toiveita kuvaamisen tai laitteiden käytön osalta, niitä voidaan silloin tapauskohtaisesti harkita ja sisällyttää tarpeen mukaan sopimukseen. Olennaista tällöin on, mitä, milloin ja miksi kuvataan tai äänitetään. Pidän tätä käsitystä ja ohjausta oikean suuntaisena.

HUS näyttäisi katsovan, että potilaan tai hänen perheensä toteuttaman kuvaamisen tai kuuntelun kieltäminen voisi perustua lakiin yksityisyyden suojasta työelämässä tai työsuojelulainsäädäntöön ja niihin perustuviin työnantajan velvollisuuksiin.

Totean, että näkemykseni mukaan HUS:in Lasten kotisairaalan toimintaan sovelletaan lakia yksityisyyden suojasta työelämässä ja erityisesti lain 16 §:ää, jossa säädetään tilanteista, joissa työnantajalla olisi oikeus käyttää kameraa käytössään olevissa tiloissa valvontaan. Tätä lakia ei kuitenkaan sovelleta potilaan tai hänen omaistensa toimintaan. Laki ja sen esityöt voivat kuitenkin toimia inspiraation lähteenä, sen arvioimiseksi, minkälainen kameravalvonta voisi olla hyväksyttävää yksityisyyden suojan kannalta. Vaikka onkin selvää, että työnantajan velvollisuudet ulottuvat myös kotisairaaloimintaan, eivät nämä lait kuitenkaan perusta HUS:ille sellaista toimivaltaa, jonka perusteella se voisi kieltää potilasta tai tämän perheenjäsentä kuvaamasta kotoon.

Ymmärrän HUS:n selvityksessään kuvaamaa huolta kuvaamisen ja kuuntelun ongelmallisuudesta. Onkin mahdollista, että joissain tilanteissa kuvaamisen ja kuuntelun rajoittaminen tai kieltäminen voisi olla välttämätöntä ja suhteellisuusperiaatteen mukaista ja siten hyväksyttävää. Tällöin huoltajilta voitaisiin pyytää suostumusta kuvaamis- ja kuuntelukieltoon.

Käytössäni olleeseen hoitosopimukseen kirjattu ehto on kuitenkin hyvin ehdoton ja kattava sen kieltäessä kaiken kuvaamisen ja kuuntelun potilaan kotona. Kiellon perusteella kaikenlainen myös tavanomaiseen perhe-elämään liittyvä kuvaaminen olisi koko kodissa kiellettyä silloin kun hoitaja on työssään.

Hoitosopimukseen kirjattu ehdoton ja kattava kuvaus- ja kuuntelukielto ei ole potilaiden ja heidän perheenjäsentensä perusoikeuksien kannalta mahdollinen eikä sitä voi hyväksyttävästi perustella henkilökunnan yksityisyyden suojalla.

Hoidon aloittamisen yhteydessä ja tarvittaessa myöhemminkin kuvaus- ja kuuntelutilanteita tulisi arvioida yksilöllisesti. Hoitosopimuksessa voi ja mielestäni tulisikin määritellä yksityiskohtaisemmin, mitä osapuolet pitävät sallittuna tai kiellettyinä kuvaamisena, kuunteluna tai kamera-valvontana ja sopia toimintatavoista, joita noudatetaan, mikäli asiasta syntyy erimielisyyttä.

Totean, että se, että asiaan liittyy vaikeita tulkinnallisia tilanteita, ei ole hyväksyttävä peruste kaikkia potilaita ja heidän perheitään koskevalle ehdottomalle kiellolle eikä kieltäytymiselle kotisairaalahoidon toteuttamisesta. Korostan, että potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen tai hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa. Hoitosopimuksen hyväksyminen sellaisenaan ei voi olla ehtona hoidon saamiselle.

Kuten edellä olen todennut, kuvaus- ja kuuntelutilanteita tulee aina arvioida yksilöllisesti tapauskohtaisesti. Tavoitteena tulee olla ratkaisu, joka toteuttaa sekä sananvapauden että yksityisyyden suojan vaatimukset mahdollisimman hyvin.

Totean lisäksi seuraavan.

Arvioitavanani oleva kysymys potilaan tai hänen perheensä oikeudesta kuvata tai muutoin seurata tai tallentaa hoitotilanteita ja toisaalta kotisairaaloimintaa toteuttavan tahon toimivallasta kieltää tai rajoittaa tätä oikeutta on merkityksellinen lapsen oikeuksien ja häntä hoitavien henkilöiden perusoikeuksien kannalta.

Kuvaamisessa tai kuuntelussa terveydenhuollon toimintayksikössä on kysymys ainakin kahden eri perusoikeuden ja eri henkilöiden perusoikeuksien toteuttamisesta. Yhtäältä kysymys on potilaan ja häntä hoitavien henkilöiden yksityisyyden suojasta ja toisaalta potilaan ja hänen huoltajansa sananvapauden suojaamasta oikeudesta tehdä muistiinpanoja, kuvata, kuunnella ja tallentaa hoitotilanteita.

Kotisairaalan potilaan tai hänen perheensä oikeus kuvata, etäkuunnella tai muutoin tallentaa kotonaan kuuluu perusoikeutena turvattujen sananvapauden ja kotirauhan suojan piiriin. Tämän oikeuden käyttämisestä voi kuitenkin rajoittaa toisten henkilöiden, kotisairaalan henkilökuntaan kuuluvien henkilöiden oikeus yksityisyyteen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan henkilön kuva kuuluu olennaisena osana ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa tarkoitettuun yksityiselämän suojaan. Siitä seuraa muun muassa, että henkilöllä tulee olla oikeus määrätä kuvastaan ja sen ottamisesta, säilyttämisestä, kopioimisesta ja levittämisestä.

Perusoikeudet eivät järjesty suhteessa toisiinsa hierarkkisesti tai minkään ennalta määrätyn etusijajärjestyksen mukaisesti. Tämä tarkoittaa, että jos ratkaisutilanteessa eri perusoikeudet tai eri henkilöiden perusoikeudet näyttäisivät osoittavan eri suuntiin, on pyrittävä löytämään ratkaisu, joka toteuttaa mahdollisimman hyvin kaikkien henkilöiden kaikkia perusoikeuksia.

Jos jonkun henkilön perusoikeutta joudutaan rajoittamaan toisen henkilön perusoikeuksien suojaamiseksi, tulee aina arvioida myös sitä, merkitsisikö rajoitus puuttumista perusoikeuden ydinalueeseen. Lisäksi on arvioitava, onko rajoittaminen välttämätöntä vai olisiko löydettävissä muu toimintatapa, joka rajoittaisi perusoikeutta vähemmän.

Tällaisen perusoikeuksien välisen punninnan tekeminen kuuluu ensisijaisesti lainsäätäjälle. Kuvaamisesta, etäkuuntelusta tai videovalvonnasta kotisairaalassa ei ole erillistä lainsäädäntöä.

Aikaisemmassa päätöksessäni (12.12.2019 EOAK/3016/2018) totesin, että valokuvaaminen terveydenhuollon toimintayksikön yleisötiloissa ei kuulu sananvapauden ydinalueeseen. Sen sijaan terveyskeskukseen hakeutuvalla potilaalla on oikeus odottaa, että hänen yksityisyytään suojellaan. Totesin edelleen, että julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien toteutuminen ja että perusoikeuksien välisen punninnan suorittaminen kuuluu ensisijaisesti lainsäätäjälle. Tämän vuoksi kiinnitin sosiaali- ja terveysministeriön ja oikeusministeriön huomiota tarpeeseen säätää asiasta lailla.

Tuosta päätöksestä poiketen nyt arvioitavanani on kysymys yhtäältä kotirauhan ja sananvapauden piiriin kuuluvasta potilaan kotona tapahtuvasta kuvaamisesta tai kuuntelusta ja toisaalta terveydenhuollon toimintayksikön henkilökuntaan luettavien henkilöiden yksityisyyden suojasta. Tämäkin arviointi edellyttää sellaista perusoikeuksien välistä punnintaratkaisua, joka kuuluu pikemminkin perustuslakivaliokunnalle kuin ylimmälle laillisuusvalvojalle. Sen vuoksi esitän, että sosiaali- ja terveysministeriö ja oikeusministeriö harkitsisivat sananvapauden ja yksityisyydensuojan turvaamisen terveydenhuollon toimintayksiköissä ja toiminnassa mahdollisesti edellyttämiä lainsäädäntötoimenpiteitä.

Aikaisemmassa laillisuusvalvontakäytännössä on perustuslain turvaamaan sananvapauden nojautuen katsottu, ettei kantelijaa olisi tullut kieltää valokuvaamasta omaa asiakaspalvelutilanettaan (apulaisoikeuskansleri 19.03.2014 Dnro OKV/337/1/2012). Pelkästään se, että henkilö tallentaa käymäänsä keskustelua viranomaisen kanssa ei vielä loukkaa viranomaisessa työkentelevien henkilöiden yksityisyyttä. Viranomaisella ei ole oikeutta kieltää tällä perusteella asiakastilanteen kuvaamista, sillä kuvaamalla tallentaminen kohdistuu seikkoihin, joista asiakas voi asiakastilanteessa tehdä havaintoja (apulaisoikeusasiamies 17.12.2014 Dnro 2276/4/13).

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä esittämäni käsitykset Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiriin tietoon.

Tässä tarkoituksessa lähetän sairaanhoitopiirille jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Teen esityksen sosiaali- ja terveysministeriölle ja oikeusministeriölle sananvapauden ja yksityisyydensuojan toteuttamisen mahdollisesti edellyttämistä lainsäädäntötoimenpiteistä terveydenhuollon toimintayksiköissä ja toiminnassa.